

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

SOFISTÉ A JEJICH STYL VÝUKY A VZDĚLÁVÁNÍ

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Svobodová Ph.D.

Autor práce: Kateřina Maternová
Studijní obor: Pedagogika volného času
Ročník: IV.
Forma studia: prezenční

2012

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

29. 3. 2012

Kateřina Maternová

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za cenné rady,
připomínky a metodické vedení práce.

ÚVOD.....	6
1 Sofisté.....	8
1.1 Vzdělávání ve starověkém Řecku.....	8
1.2 Vznik sofistů.....	10
1.3 Filozofie sofistů.....	12
2 Filozofie sofistů ve výchově a vzdělávání.....	14
2.1 Situace v Řecku.....	14
2.2 Výchova a vzdělávání podle sofistů.....	15
2.3 Sofisté a rétorika.....	17
2.4 Prótagoras z Abdér.....	18
2.5 Gorgiás z Leontín.....	21
2.6 Ostatní sofisté.....	22
3 Vliv sofistů.....	23
3.1 Sókrates a sofisté.....	23

3.2 Platón	25
3.3 Artistoteles	27
3.4 Význam sofistiky	27
ZÁVĚR	30
Seznam použitých zdrojů	32
ABSTRAKT	35
ABSTRACT.....	36

ÚVOD

„Nebyl to typ lidí tak nový, jak jej někteří líčí; byli to intelektuálové jako druzí řeční filosofové; od starších filosofů se většinou liší jen tím, že směleji počítali s praktickým úspěchem svého učení. Ale nebyli „jen“ spisovateli; čím vlastně byli? Nebyli ani vůdci lidu ani básníky, ani cestovateli, ani lékaři; byli to lidé studení, bez pevného cíle života, někdy i bez vlasti, bez solidní víry, bez pevných zásad mravních, příliš moderní, příliš skeptičtí, příliš kosmopolitičtí; polo advokáti, polo profesoři, polo žurnalisté, polo filosofičtí herci; profesionálové dialektiky“.¹

Při výběru tématu své bakalářské práce jsem nejdříve měla jasno v tom, že bych se chtěla zabývat dějinami pedagogiky ve starověku. To pramenilo především z mé záliby v historii a filozofii. Nakonec jsem si zvolila sofisty, protože stojí na počátku vývoje vzdělávání. Samozřejmě se lidé vzdělávali i před nimi, základem znalostí však byla především Homérova poezie. Sofisté byli první, kdo se podobal učitelům dnešní doby. Sofisté mě tedy zaujali svou novostí - byli první, kdo si nechal za svou práci učitele platit, a tím se z nich stali profesionálové. Také byli první, kdo přesunul pozornost na člověka – ten se pro ně stal středem uvažování.

Ačkoli je na ně nahlíženo (zejména díky Platónovi a Aristotelovi) negativně, nelze jim odepřít velký vliv na výchovu a vzdělávání v Řecku i v celé Evropě. Svým učením ovlivnili zejména Platóna, který se sofistům věnoval v několika svých dialozích. Lze se domnívat, že položili základ jeho nauky, bez sofistů by jistě nebyl oním Platónem, jakého známe dnes. Zejména díky nim se stalo Řecko vzdělaným Řeckem. Velkým přínosem sofistů byl bezesporu i rozvoj rétoriky. Byli to právě oni, kdo odhalil, jak velkou moc může mít mluvené slovo.

Ve své práci jsem se chtěla zaměřit především na vznik sofistů, jejich myšlenky, styl jejich výuky a na to, jak ovlivnili ostatní myslitele své doby i další vývoj pedagogiky. Bohužel se nezachovalo mnoho původní literatury, o sofistech se tedy

¹ RÁDL, E. *Dějiny filozofie I.*, s. 125.

dovídáme zejména z Platónových dialogů. Z díla sofistů se nedochovalo téměř nic, nelze je tedy porovnat s Platónovým pohledem a nelze tedy říci, nakolik byl jeho postoj blízko skutečnosti. V práci se pokouším popsat situaci kolem sofistů a shrnout, co o nich píše novodobí autoři.

Práce je rozdělena do tří částí. V první části se věnuji situaci v Řecku a událostem, které předcházely vzniku sofistů. Díky nové demokratické ústavě vznikla sofistům úrodná půda pro pěstování jejich umění. V této části, jak probíhala výchova před nástupem sofistů, co bylo obsahem jejich výuky a na co navázali. Pozornost věnuji i jejich základním myšlenkám a výkladu slova sofisté. Dovídáme se, že dříve bylo označení „sofista“ používáno všeobecně pro lidi s určitou dovedností. Až díky Platónovi získalo pojmenování negativní nádech.

V následující části se zabývám sofistickou výukou, tím jak probíhala, co přinesli nového. Také zde zmiňuji problematiku rétoriky a postoj, který k ní sofisté zaujali – rétorika byla nejdůležitějším prvkem jejich výchovy. V této části věnuji pozornost nejvýznamnějším sofistům a jejich nauce – více se zabývám Prótagorou a Gorgiou, ostatní zmiňuji jen krátce.

V poslední, třetí části, se zabývám vlivem sofistů na ostatní myslitele oné doby, na Sókrata, Platóna a Aristotela. Zabývám se také tím, co bylo předmětem kritiky ze strany těchto myslitelů. Shrnuji zde i jejich celkový vliv na dobu, ve které sofisté žili. V této části je položena otázka, zda patřil Sókrates mezi sofisty, či nikoliv. K řešení této otázky jsem využila článek K. Boháčka ve Filozofickém časopise.

Práce má tedy poskytnou jakýsi průřez metodami sofistů a jejich působením v antickém Řecku. Pokusila jsem se také nastínit, jak ovlivnili další pedagogy i celou pedagogiku. Hlavní metodou, kterou jsem ve své práci použila je studování pramenů, především Platónových dialogů, ale i některých spisů Aristotela. Neobešla jsem se však ani bez sekundární literatury, především o dějinách pedagogiky a filozofie.

1 Sofisté

1.1 Vzdělávání ve starověkém Řecku

Po zániku rodového zřízení v Řecku v 7. - 6. století př. n. l. dosáhly nevýznamnějšího postavení mezi městskými státy Sparta a Athény. Městské státy, polis, ve starověkém Řecku netvořily jednotný stát, ale jako obce se spravovaly samy.²

Po vítězství v perských válkách (500 - 449 př. n. l.) se Athény staly hospodářským, politickým i kulturním centrem celé Hellady. Díky tomu nastal rozkvět řecké kultury, umění, věd, které v té době ještě nebyly rozlišeny od filozofie. Předmětem zkoumání řeckých filosofů byla příroda, podstata světa, povaha vzdělání a smysl života člověka.³

Ve Spartě i v Athénách se vyvinuly různé výchovné systémy, ale cílem výchovy byla v obou případech příprava zdravých a silných občanů, kteří uměli řídit stát, hájit jej v případě potřeby proti okolním barbarům a udržovat v porobě těžce pracující otroky.

V řecké kultuře se prvně uplatňuje svobodná individualita, snaha o výchovu politicky i mravně vyspělého člověka - tím dostává výchova i úkoly sociální. Základ této kultury netvoří náboženské knihy, nýbrž Homérova poezie. Lidé jsou připravováni na život vezdejší, nikoli posmrtný. Řecká kultura je naturalistická, spočívá v rozvíjení přirozených pudů a schopností člověka. Cílem výchovy se stává tělesná i duševní dokonalost, *kalokaghatia* (*kalos* – zdravé tělo, *agathos* – mravný duch). Gymnastické vzdělávání (*gymnos* = nahý) vede k harmonickému tělesnému výcviku a zároveň ke zdrženlivosti. Další zvláštností řecké výchovy, která se odráží v harmonickém pěstování těla i ducha je estetika. Ta se projevuje jako idea krásna nejen v sochařství a malířství a v hudbě, ale i v uznávání ctnosti jako pravého středu mezi dvěma krajnostmi.

V řecké výchově je patrný jistý sklon k racionalismu a intelektualismu, prvek humanity a etiky však zcela chybí.

²Srov. ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*, s. 22.

³Tamtéž, s. 27.

Vzdělání v Řecku není všeobecné, výchova je omezena pouze na mužské obyvatelstvo.⁴

Díky využívání otroků k práci se mohli otrokáři postupně osvobodit od bezprostřední produktivní činnosti a mohli se tak věnovat výlučně obchodování, státním záležitostem, vědě a umění. Tím došlo k rozdělení tělesné a duševní práce a k vytvoření složitých společenských poměrů s velkými hospodářskými a majetkovými rozdíly.

Ve starém Řecku odpovídala výchova i vyučování kastovnímu společenskému zřízení, kdy příslušnost ke společenské třídě určoval majetek. Athénská výchova se od spartské odlišovala především svou větší nezávislostí na státu, kterému připadala povinnost vrchního dozoru. Výchova do sedmého roku dítěte probíhala v rodině za pomoci chův a učených otroků. V dalším věku si hoši měli osvojit fyzickou a psychickou zdatnost ve speciálních ústavách.⁵

Idea vyššího vzdělávání se v Athénách rozvíjela až okolo roku 400 př. n. l. a dále hlavně ve 4. století. Rozvoj probíhal ve dvou směrech: z rétoricko-pragmatické stránky (sofisté) a z filozoficko-vědecké stránky (linie Sókrates – Platón – Aristoteles – akademie). Rétorika i filozofie mají kořeny v představě života v Řecku – právě ony začaly potlačovat moc mýtu a básnictví ve vzdělávání.

Díky politické situaci potřeba vyššího vzdělání stále roste, úlohy zprostředkování se ujímou sofisté. Jejich cílem je všestranné vzdělání a jednostranně se orientují na využití vědomostí v praxi. Chtějí poskytovat vyšší všeobecné vzdělání (*encyklická paiedea*), zabírají se tím, co doteď bylo ponecháno náhodě. Nejen toto, ale i požadavek úplného vzdělání jako občanské ctnosti je činí opravdovými zakladateli vyššího školství na následujících 2000 let.⁶

⁴ Srov. ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*, s. 23.

⁵ Tamtéž, s. 25.

⁶ Srov. REBLE, A. *Dějiny pedagogiky*, s. 20-21.

1.2 Vznik sofistů

V 5. století př. n. l. se v Řecku setkáváme s nejrůznějšími možnostmi přirozeného výkladu světa. Lze zde nalézt kořeny a předchůdce všech řeckých i evropských filozofických směrů. Dá se říci, že jen těžko existuje nějaký problém, který by později hrál ve filozofii důležitou roli a nebyl myšlen již v tomto období. Nebyl-li tento problém vyřešen, byl alespoň položen a zkoumán (kromě existenčních otázek, které se dnes týkají celého lidstva a které byly nastoleny evropským průmyslovým věkem).⁷

Přírodní filozofové se snažili o vysvětlení řádu a vzniku vesmíru prostřednictvím pozorování, empirického bádání a vytváření teorií. Existovala přitom řada naprosto odlišných pojetí, z nichž si mnohá vzájemně odporovala. Které učení mělo pravdu? Všechny filozofické školy věřily, že jejich učení není pouze jedním možným způsobem nazírání, ale že odpovídá pravdě. Existovalo tak vedle sebe mnoho „pravd“.⁸

Právě mnohost systémů zapříčinila další kroky ve filozofickém myšlení. Čím více bylo systémů, tím zřejmější byla možnost a naléhavější nutnost srovnávat a studovat jejich rozdíly. Z nedůvěry ke spolehlivosti poznání prostřednictvím smyslového vnímání, která byla mnohými filozofy šířena, mohla snadno vzniknout všeobecná pochybnost o poznávacích schopnostech člověka. Tím započala činnost sofistů.

Demokratická ústava zapříčinila stále vzrůstající význam řečnictví. Ten, kdo uměl hájit svou věc nejlepšími argumenty a nejvhodnější formou, měl ve shromáždění lidu i před soudním dvorem výhodu. Cesta ke kariéře byla v zásadě otevřena každému občanu, potřeba bylo jen důkladné vzdělání státníka a řečníka.⁹

V této době byla přijata neredukovaná různost lidského chování a charakteru a hlavně tu byla víra ve schopnost lidské mysli překonávat překážky inteligencí, obzvlášť jestliže se intelligence shromáždí a zorganizuje jako soustava dovedností a vědění, jako *techné*. V této době získal pojem *techné*, který byl v řeckém jazyce přítomen již delší dobu, větší význam. Již neoznačoval tradiční dovednost či řemeslo,

⁷ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*, s. 108.

⁸ Srov. PAPROTNY, T. *Stručné dějiny antické filozofie*, s. 45.

⁹ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*, s. 108.

ale jasně artikulovaný systém teoretického či praktického vědění, uspořádaný podle přirozenosti předmětu. Dá se říci, že přibral mnohé ve smyslu současného pojmu „věda“. Sofisty tedy musíme vidět jako učitele, kteří si nově uvědomují *techné*, „vědu o řečech“.¹⁰

Co vlastně slovo sofista znamená a jak vzniklo? Název byl odvozen ze stejného slova, jako slovo filosofie: SOFIÁ, neboli moudrost. Sofisté považovali sami sebe za moudré, avšak jejich moudrost byla blízko chytráctví. Jejich moudrost spočívala ve schopnosti poskytnout lidem žíznícím po pravdě libivé a působivé věty, které zaujmou a uspokojí.¹¹

„Sophistai“, neboli sofisté, se pokládali za mistry vědění a působili jako učitelé moudrosti.¹²

Sofisté zasáhli do výchovy nejen jako učitelé řečnictví, ale též jako popularizátoři filozofie, přírodovědy, astronomie a práva, kteří zrevidovali zastaralé názory na svět a svou pozornost věnovali v první řadě člověku. Ve svých školách za úplatu zajišťovali přípravu dorostu zámožných vládnoucích tříd k plnění povinností svobodného občana. Chodili od města k městu a tím plnili i úlohu jakýchsi zpravodajů mezi jednotlivými kulturními centry Řecka.¹³

Platón v dialogu Prótagoras o sofístech píše:

„Sofistické umění jest podle mého mínění staré, ale ti, kdo se jím ve starém věku zabývali, ze strachu před nenávisť s ním spojenou je zastírali a zakrývali jinými uměními, jedni básnictvím, jako Homér a Hésiodos a Simónidés, jiní zase zasvěcovačstvím a věšterstvím, škola Orfeova a Músaiova; někteří, jak jsem slyšel, i gymnastikou, jako Ikkos z Tarantu a ten, který je ještě v nynější době jeden z nejlepších

¹⁰Srov. HUSSEY, E. *Presokratici*, s. 141.

¹¹ Srov. KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo*, s. 67-68.

¹² Srov. PAPROTNY, T. *Stručné dějiny antické filozofie*, s. 45.

¹³ Srov. ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*, s. 28.

sofistů, Hérodikos Sélymbrijský, původně z Megar; jménem hudby pak zakrýval své umění váš Agathoklés, velký sofista, a Pythokleídés z Keu i mnozí jiní.“¹⁴

Označení sofista se tedy užívalo již dříve. Do této doby označovalo básníky, rapsódy a lyriky a bylo obsahově neutrální.

Sofistou bylo možno nazývat každého, kdo vlastnil jakékoli výjimečné vědění, dovednost nebo nadání a nebylo zlehčující či ironické. Ke konci 5. století bylo užíváno nejenom o učitelích řečnictví, ale také o kosmoloziích, astronomech, matematicích i mnoha dalších. Pozdější úzus, přetrvávající do dnes, byl z velké části nastolen Platónem a Aristotelem a jejich vlivem ve 4. století. Ti používali slovo sofista v opozici ke slovu filozof – k označení někoho, kdo měl zdánlivě filozofické schopnosti a vhledy, ve skutečnosti však ne, a kdo svých účinků dosahoval klamně vytvořenými argumenty nemířícími k pravdě.¹⁵

1.3 Filozofie sofistů

Sofisté sice nevytvořili jednotnou myšlenkovou školu, ale přesto vykazovali některé společné rysy:

1. kriticky, až skepticky vystupovali proti náboženství,
2. zajímali se o poznání, myšlení a chtění člověka,
3. vykládali přírodní jevy racionalisticky,
4. byl jim vlastní etický a sociální relativismus.¹⁶

Podle sofistů neexistuje objektivní poznatelná pravda, existuje jen mnoho domněnek, které mohou být za pravdivé vydávány. Každý člověk pak má svým

¹⁴ PLATÓN, *Prótagoras*, 316d-e, s. 20-21.

¹⁵ Srov. HUSSEY, E. *Presokratici*, s. 141-142.

¹⁶ Srov. ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*, s. 29.

způsobem pravdu. Člověk, není chápán jako poznávající subjekt, který existuje ve vztahu k objektivní pravdě, ale místo toho se pojímá jako jedinec absolutně věřící, že „pravdu“ určuje. To znamená, že ji může prohlásit za platnou, jak pro sebe tak i pro druhé. Pravdivé je jen to, co za ni prohlásí poznávající jednotlivec na základě zcela osobního způsobu náhledu a pozorování.

Jak to ovlivnilo filozofická bádání? Ten, kdo se díval na svět očima antického sofisty, nečinil tak pro pochopení jeho objektivně existujícího řádu, ale myslel čistě pragmaticky na sebe – zda se dá to, co si osvojil využít pro vlastní kariéru ve společnosti. Antická sofistika neučila, že by se mělo bádání provádět kvůli němu samotnému, ale považovala každé bádání pouze za prostředek soužící danému účelu. Podle sofistů musí ten, kdo chce být úspěšný, umět přesvědčit a nadchnout. Své žáky zdokonalovali v rozmanitých oblastech vědění, zvláštní pozornost však věnovali již zmíněnému řečnictví. Dobrý řečník podle nich nemluvil dobře proto, že se zaměřil na dobro. Aby byl soupeř v řeči poražen, stačí pouze vzbudit zdání suverenity. V Athénách byli takoví muži vyhledáváni, ačkoli ti, kteří vynikali jen svou výmluvností, obci víc škodili, než sloužili. Umění mluvit platilo jako univerzální klíč – kdo umí mluvit, ten je schopen obhájit každý názor. Existuje obrovské množství hledisek, a každé je přípustné. Jen je potřeba zvolit správná slova, aby byl názor přesvědčivě obhájen.

Sofisté šířili umění žít zaměřené na úspěch, aby bylo možné v tehdejších světě existovat a nechávali si za to skvěle platit. Podle nich měl člověk spoléhat sám na sebe a stavět na svých přesvědčeních. Nikdo nebyl nucen kriticky se zamýšlet nad svým životem, myšlením či skutky.

Byli to osvícenci, kteří vystupovali rázně a osvědčili se jako obhájci svobodného myšlení. Hippias ostře kritizoval otroctví a s tím všechny zvyklosti, které se vynucují to, co je proti přirozenosti člověka. Alkidamas, vtipný a pohotový řečník, učil, že rozhodující je bezprostřední působení řeči se všemi jejími cílevědomě použitými pointami, a dával za pravdu Hippiovi: „Filozofie je záštitou proti zákonu a zvyku. Bůh učinil všechny svobodnými a příroda nikoho neučinila otrokem.“ S tím souhlasil i Antifon, který hlásal, že je potřeba využít každého pomíjivého okamžiku krátce vyměřeného života správným způsobem. Je pošetilé žít tak, jako by měli všichni k dispozici ještě jeden život. Člověk musí vděčně prožívat štěstí každého dne dřív, než

pomine, a může se klidně řídit svými žádostmi a vášněmi. Pouze zákon přírody má nezměnitelnou platnost – předpisy obce a veškeré uměle vytvořené právo a zákony Antifon pokládal jen za člověkem vytvořenou, a proto také libovolně změnitelnou konvencí.¹⁷

2 Filozofie sofistů ve výchově a vzdělávání

2.1 Situace v Řecku

Skeptický proud řecké filozofie hlásal, že veškeré jednání athénských občanů se má řídit praktickou morálkou denního života. Když Klisthénés nahradil Solónovu ústavu ústavou novou, demokratickou, ve které byla plně zakotvena práva svobodných občanů Attiky, nastal rozvoj otrokářské demokracie, ve které všichni plnoprávní občané vlastnili všechna politická práva včetně možnosti získat státní úřad volbou nebo losem. Politická rozhodnutí se uskutečňovala na shromážděních lidu (*ekklésiá*) a u soudů (*hélilaiá*).

Rozvoj athénské moci a kultury vedl ke zvýšení požadavků na vzdělání pro vládnoucí třídu. Jistou pozornost metodám a obsahu výchovy věnovali již žáci a stoupenci Pýthagora ze Samu (6. století př. n. l.), kteří vyučovali fyzice, astronomii, medicíně a zejména matematice, které ve svém filozofickém systému přisuzovali ústřední postavení. Tělesnou výchovu však nebrali v úvahu vůbec.¹⁸

Přírodní filozofy vystřídal nový typ učenců - sofistů, kteří dokázali vystihnout potřebu doby a začali se věnovat praktickým přednáškám o tom, co musí mladý muž vědět, aby mohl vyniknout v politice či v jiném oboru lidské činnosti.¹⁹

¹⁷ Srov. PAPROTNY, T. *Stručné dějiny antické filozofie*, s. 45-47.

¹⁸ Srov. ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*, s. 27.

¹⁹ Srov. KUDLÁČOVÁ, B. *Dějiny pedagogického myšlení I.*, s. 201.

2.2 Výchova a vzdělávání podle sofistů

„Hled' tedy, abys se mnou chodil do učení k těm mužům, neboť oni tvrdí, že dovedou vyučit každého, kdo je ochoten jim platit peníze, a že nevyklučují žádnou povahu ani žádný věk – a co je zvláště pro tebe zajímavé, že tvrdí, že nic nepřekážejí ani ve výdělečné činnosti – takže kdokoli může snadno se naučit jejich moudrosti.“²⁰

Sofisté byli předchůdci filozofických škol. Do té doby existovali jednotliví filozofové, kteří měli samozřejmě své přívržence a žáky, ale neměli žádnou metodu vyučování. Sofisté, jak již bylo zmíněno, začali cestovat světem jako učitelé moudrosti. Za návštěvu svých populárních přednášek vybírali vstupné. Okolo sebe začali sbírat posluchače a přednášeli kvůli nim své názory, tj. sbírku věcí zrovna potřebných, něco politiky, něco vědy, něco etiky. Tato směs se nazývala *paideia* a byla stavěna na roveň filozofii. Už to tedy nebyla „*sofia*“, pevná životospráva, ale „*paideia*“, výchova druhých. Bohužel byl její základ velmi chabý. Chloubou sofistů se stalo snadno a rychle naučit. Hippias se chlubil, že o každém předmětu dokáže pokaždé říct něco nového, jiní se chlubili, že dokážou sestavit dokonalé řeči o nejhlupejších tématech, např. o soli. Účel sofistů byl praktický – dobrá rada ve věcech soukromého i veřejného života, úspěchu i neúspěchu v manželství, o majetku i o politickém působení – to byla témata Prótagora, podle něho samého.²¹

Přednášky sofistů byly nenáročné, nekonfliktní, zaručovaly pocit moudrosti. Byly nejen zábavně, ale poskytovali davům to, co davy a polovzdělání lidé v dobách zpochybněných samozřejmostí nejvíce postrádají: pocit orientace.²²

Sofisté ve svém učení kladli důraz především na osobnost, na její síly a potřeby. Mravní výchovu postavili zcela do služeb subjektivismu. Především Prótagorás se zasloužil o vytvoření filozofické základny pro demokratické hnutí, jehož snahou bylo

²⁰ PLATÓN, *Euthydémos*, 304c, s. 60.

²¹ Srov. RÁDL, E. *Dějiny filosofie I.*, s. 126-127.

²² Srov. KOHÁK E. *Člověk, dobro a zlo*, s. 68.

poskytnout příležitost i jiným svobodným občanům než aristokratům. Sofisté se zabývali vznikem státu, práva a morálky.

U sofistů se do popředí dostává vzdělání intelektuální a to na úkor gymnastiky. Tím se ruší stará harmonie tělesného a duševního vzdělání. Nově jsou vyučovány geometrie a aritmetika, didaktická poezie, bohatší hudební nástroje (včetně dechových), nové měkčí hudební typy, související se zjemnělejší výchovou. Naproti zájmu Sókrata o probouzení vědeckého ducha se u sofistů paralelně objevuje utilitárně motivovaná snaha o praktičtější rysy vzdělání. Tyto dva aspekty se střetávají až do novověku.

Sofisté velmi oceňovali význam osvěty a vědy, jazyka (gramatiky) a přírodních věd. Sami imponovali mládeži svým rétorickým uměním i dovedností jasně a přesně formulovat myšlenky a překonávat své politické protivníky v řečnických vystoupeních. V metodice kladli velký důraz na cvičení. Prótagorás přikládal výchově tři faktory: přirozenou vlohu, zvyk a poučení.

Zvláštní péče byla věnována literatuře, její formální gramatické a rétorické stránce. Stejně tak zdůrazňovali význam pěstování dialektiky a logiky, které společně s gramatikou vytvořili cyklus tří věd, které se staly základem evropského vzdělání pro dobu následujících 1500 let.²³

Sofisté tedy vyučovali 4 předměty:

1. *„Gramatika (jako základ pro vše ostatní), tj. poznání řeči a její stavby*
2. *Dialektika, tj. nácvik používání slov, jako projev a replika*
3. *Rétorika, tj. umění projevu, přesvědčivě něco dokázat a prosadit.*
4. *Občanská nauka, tj. prohloubení odborných poznatků v nejdůležitějších oblastech, ke kterým patřila především aritmetika, geometrie, astronomie a hudba.“²⁴*

Disciplíny v bodě 4 mohli sofisté převzít od stoupenců Pythagora, první tři jsou jejich dílem, vycházejí z jejich ducha. Všechny tři předměty mají formální charakter

²³Srov. ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*, s. 28-29.

²⁴REBLE, A. *Dějiny pedagogiky*, s. 21.

a jádrem je vždy slovo – to znamená pro sofisty v podstatě všechno. Podstata věci je méně důležitá, než její úspěšné vysvětlování.

Vyučovali tedy sedm disciplín (tři formální: gramatika, dialektika a rétorika a čtyři materiální: aritmetika, geometrie, astronomie a hudba), které se jejich prostřednictvím staly v celém západním světě základem všeobecného vyššího vzdělávání až po novověk. Tyto disciplíny byly již v helénsko-římském období nazývány „sedm svobodných umění“ (*artes liberales*), a brzy se staly přípravným kurzem na středověkých univerzitách.²⁵

2.3 Sofisté a rétorika

V 5. a 4. století př. n. l. byla důležitou složkou řecké vzdělanosti rétorika. V tomto pojmu byla spojena jak teorie, tak i praxe řečnictví. V nejstarším období mělo řečnictví praktický ráz a bylo založeno na přirozené výmluvnosti.

Gorgias se v Platónově dialogu vyjadřuje o rétorice jako o umění, které vede k moci a je hlavním nástrojem politiky. Člověk, který ovládá rétoriku, ovládá i ostatní umění, neboť je přesvědčivější než skutečný odborník.²⁶

K rozvoji řečnictví přispěla vrozená záliba Řeků v kráse mluveného slova a také příznivé politické podmínky, tj. demokracie a svoboda slova (*parrhésiá*). Svobodní Athéňané se mohli svobodně projevovat na sněmech, na soudech i při jiných příležitostech.

Již od prvního období praxe se vyvíjely 3 druhy řeči: 1. poradní řeč (*genos symbúleutikon*) tj. politická či veřejná, 2. soudní řeč (*genos dikánikon*) a 3. slavnostní řeč (*genos epideiktikon*).

²⁵ Srov. REBLE, A. *Dejiny pedagogiky*, s. 21.

²⁶ Srov. PLATÓN. *Gorgias*.

Řečnickou nauku vytvořili právě sofisté. Slovo „rétor“ tehdy nabylo významu „učitel řečnictví“ a začaly vznikat rétorické školy, kde se žáci učili vkusně a účinně hovořit o všem. V těchto školách byla zároveň poskytována i jakási část všeobecného vzdělání, a tak i tím rétorika mocně působila na veřejný život a na vytváření athénské vzdělanosti.²⁷

Výuka řečnictví však zahrnovala více oblastí, z nichž některé byly úplně nové: zkoumání jazykových prostředků, stylu argumentace, výklad básnických děl.²⁸

Rétorika však nebyla budována, aby sloužila pravdě, ale spokojovala se s pouhým zdáním nebo pravděpodobností. Řeč se stala mocným nástrojem k přemlouvání a dosažení tak svých cílů. Žáci se stávali lhostejnými k podstatě věci samé, spíše byli vyzbrojeni k boji za špatnou věc a získávali návod, jak z pravděpodobnosti, nebo dokonce z nepravdy dělat pravdu.²⁹

Na rizika rétoriky poukazuje i Platón ve svých dialozích:

„Rétorika je tedy, jak se podobá, výrobkyně přemluvy věřivé, a ne naučné, o spravedlivu a nespravedlivu.“³⁰

2.4 Prótagoras z Abdér

„...všichni toho muže vychvalují a tvrdí, že je nejmoudřejší v umění řeči.“³¹

Prótagoras, jeden z nejvýznamnějších sofistů, se narodil v Abdérách kolem roku 480 př. n. l. Vyrůstal v chudé rodině a pracoval jako přepravce zboží u místních obchodníků. Jednoho dne ho při práci spatřil Demokritos, který byl překvapen jeho důvtipem, což ho přesvědčilo, že je Prótagoras předurčen k filozofickému uvažování.

²⁷ Srov. KRÍŽ, A. Úvod. In ARISTOTELÉS, *Rétorika*, s. 7-10.

²⁸ Srov. KUDLÁČOVÁ, B. *Dejiny pedagogického myslenia I.*, s. 203.

²⁹ Srov. KRÍŽ, A. Úvod. In ARISTOTELÉS, *Rétorika*, s. 12.

³⁰ PLATÓN. *Gorgias*, 455a, s. 24.

³¹ PLATÓN. *Prótagoras*, 310e, s. 15.

Ihned mu nabídl, aby se zapsal do jeho školy. Brzy se z něj tak stal schopný řečník, který pracoval jako veřejný předčítatel ve svém rodném městě. Později působil v Athénách jako učitel rétoriky.³²

Prótagoras působil jako hašteřivý puntičkář, který nebyl ostatním filozofům sympatický, a všichni o něm mluvili špatně. Toto nepřátelství bylo způsobené i ohromným bohatstvím, které dokázal nashromáždit. Svě profesi se věnoval 40 let, během kterých napsal desítku knih, mezi které patří i dvě antologie a úvaha o náboženském smýšlení nazvaná O bozích.

Asi v sedmdesáti letech byl Athénany obžalován za tento výrok: „O bozích nemohu vědět, ani že jsou, ani že nejsou, ani jakou mají podobu. Neboť mnoho věcí brání to vědět, i nezjevnost bohů a krátký život člověka.“³³ Aby se vyhnul trestu smrti, utekl z Athén. Při pronásledování athénskými trojveslicemi ztroskotal jeho člun u sicilských břehů. Všechny nalezené a zabavené svazky jeho díla byly spáleny na tržišti³⁴

Prótagoras věnoval velkou pozornost přírodní filozofii. Věděl, že se různé názory mnohých badatelů nevyhnutelně dostávají do střetu. Kladl si však otázku, zda se vyplatí přít o uspořádání přírody. Uvědomoval si nepatrnost možnosti získávat spolehlivě znalost o struktuře vesmíru a zdůrazňoval, že každý vnímá svět a lidi okolo sebe ze své osobní perspektivy. Už proto je jednota v pojetí přírody či přirozenosti člověka jen stěží pravděpodobná. To, co člověk vnímá svými smysly je subjektivně pouze pro něho absolutně pravdivé, protože vodítko k posuzování pravdy nebo nepravdy nachází jen sám v sobě. Pravda není obsažena objektivně v přírodě ani ve věcech, ale je vázána na člověka.³⁵

Nejslavnějším Prótagorův výrok, nazývaný „*homo mensura*“, zní: „Člověk je mírou všech věcí, jsooucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou.“ Pravda je tedy relativní a subjektivní. Mírou zřejmě není „člověk vůbec“, ale zcela konkrétní, jednotlivý člověk,

³² Srov. DE CRESCENZO, L. *Příběhy starší řecké filozofie*, s. 171.

³³ DE CRESCENZO, L. *Příběhy starší řecké filozofie*, s. 172.

³⁴ Srov. DE CRESCENZO, L. *Příběhy starší řecké filozofie*, s. 172.

³⁵ Srov. PAPROTNÝ, T. *Stručné dějiny antické filozofie*, s. 47.

který větu pronáší. Jedna věta může být jednou pravdivý a jindy zase nepravdivá, podle toho kdo a za jakých okolností ji vyslovil.³⁶

Sofistická debata není soustředěna na věcnou pravdu, ale uznává svět takový, jaký se jeví pozorujícímu člověku. Diskutující člověk se musí tedy především prosadit a bojovat za platnost svých názorů. Není rozhodující, zda to co říká je pravdivé, ale jestli nachází správná slova, aby dokázal přesvědčit co nejvíce lidí.

Prótagoras ukázal, že lze oponovat každému bez ohledu na to, co tvrdí. Byl přesvědčen, že lze diskutovat o čemkoli, že na každou věc lze nazírat nejméně ze dvou stran.³⁷

Dle Graesera byl tento muž často nazýván jako praotec skepticismu, relativismu, agnosticizmu, sensualismu a subjektivismu.³⁸

Prótagorovi se věnuje také Platón ve stejnojmenném dialogu, kde Prótagoras vystupuje jako učitel zdatnosti vzděláním bez specializace. Je si tedy na rozdíl od jiných sofistů vědom toho, že technické vědění a odbornictví na život nestačí. Je zde patrné, že si je vědom naléhavé potřeby jednoty života. Mluví o tom, co dělá člověka člověkem a především občana občanem. Nechce mladé lidi, kteří k němu přišli, aby utekli od technického učení, proti jejich vůli táhnou zase zpět k odborné výuce.³⁹

V dialogu zdůrazňuje Sókrates to, čím jsme, kdežto Prótagoras zdůrazňuje to, co máme. Zásady obou je možno vyjádřit jako protiklad jmění a bytí. Dalo by se tedy říci, že Prótagorova nauka je ryzí nauka o získávání, a protože vše co získáváme, je koneckonců síla a moc, které můžeme jednou použít, celé Prótagorovo učení vlastně směřuje za nabytím moci.⁴⁰

V tomto dialogu je také možno nalézt Platónovu kritiku pobírání peněz za přednášky. Označuje zde sofisty za obchodníky se zbožím, kterým se živí duše.⁴¹

³⁶ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*, s. 110.

³⁷ Srov. PAPRTOTNY, T. *Stručné dějiny antické filozofie*, s. 48-49.

³⁸ Srov. GRAESER, A. *Řecká filozofie klasického období*, s. 24.

³⁹ Srov. PLATÓN, *Protagoras*.

⁴⁰ Srov. PATOČKA, J. *Platón*, s. 133-134.

⁴¹ Srov. PLATÓN. *Protagoras*, 314c, s. 18.

2.5 Gorgiás z Leontín

Gorgiás se narodil mezi léty 480 až 475 př. n. l. v Leontínách (provincie Syrakusy). O jeho prvních padesáti letech se mnoho neví. Předpokládá se, že byl Empodoklovým žákem. První jisté zprávy pocházejí od Diodora a popisují misi v roce 427 př. n. l. z Leontín do Athén, jejíž cílem bylo získat vojenskou pomoc proti velké síle Syrakus. Byl to právě Gorgiás, kdo tuto misi vedl.

Na athénské agoře vystoupil spolu s dalším řečníkem Tisiem. Tito dva vyslanci získali svým vystoupením veliký obdiv, Athéňané nikdy předtím neslyšeli tak fascinující projevy. Gorgiás byl označen jako vynálezce rétoriky a metafory, byla mu vlastní řečnická vášnivost, novátorská smělost, vznešený tón a smysl pro zdobnost.⁴²

V Athénách se poté i usadil a získal neobyčejnou proslulost a politické postavení. Byl dokonce natolik ctěn, že byl pověřen sepsáním a zřejmě i pronesením řeči nad athénskými padlými. Někteří soudí, že Athény byly oním místem, kde jako nejméně sedmapadesátiletý muž zahájil svou kariéru učitele řečnictví. Proti tomu však svědčí fakt, že již dříve pronášel slavnostní řeči na Panhelléských hrách. Gorgiás zřejmě vyučoval nejprve v Thessálii, kde se jeho žáky stali mnozí později slavní filozofové.⁴³

V Athénách se Gorgiás stal brzy hvězdou, vystupoval v divadlech, kde vyzýval publikum, aby mu dávalo náměty k jeho promluvám. Dle Isokrata to byl sofista, který vydělal nejvíce peněz. Jeho bohatství bylo tak veliké, že daroval delfské věštírně zlatou sochu sebe sama v životní velikosti.

Gorgiás je znám svým soudem, v němž dokazoval, že: 1. Nic není; 2. Kdyby něco bylo, nemůže to být poznáno; 3. Mohlo-li by to být poznáno, nemůže to být sděleno⁴⁴

Dožil se 108 let, na otázku, jak to dokázal, odpovídal, že se vzdal všech potěšení. Možná mohl žít i déle, prý se zabil tak, že se vzdal veškerého jídla.⁴⁵

⁴² Srov. DE CRESCENZO, L. *Příběhy starší řecké filozofie*, s. 177.

⁴³ Srov. BOHÁČEK, K. *Proč Gorgiás mluví*, s. 18.

⁴⁴ Srov. ASMUS, V. F. *Antická filozofie*, s. 99.

⁴⁵ Srov. DE CRESCENZO, L. *Příběhy starší řecké filozofie*, s. 177 – 178.

Všechna dochovaná či alespoň jménem známá díla, s výjimkou jednoho, byla napsána po roce 427 př. n. l. Jde tedy o díla vyzrálé osobnosti. Onu výjimku představuje nejslavnější spis O nebytí neboli o přirozenosti všech věcí.⁴⁶

Gorgias věnoval velkou pozornost řeči – především její umělecké stránce. Snažil se ji přetvořit v dílo, jež by se mohlo měřit s poezií. Ve svých řečech používal smělé metafory a nezvyklá slova, věty členil v delší členy a ty zase v kratší úseky. Jednotlivé oddíly se vyznačovaly souměrností a často bývaly zakončeny asonancí nebo rýmem.⁴⁷

I po Gorgiovi je pojmenován jeden z Platónových dialogů, sám v něm však vystupuje krátce. Chlubí se zde, že „za mnoho let ještě nikdo mi nedal žádnou otázku, která by mi byla nová.“⁴⁸ Tvrdí, že rétorika je nade všechna umění – stačí se naučit rétorice, a přesto člověk nezůstane za odborníky. Je přesvědčen o tom, že rétorika lze rétoriku užívat spravedlivě. On sám však učí pouze prostředky.⁴⁹

2.6 Ostatní sofisté

Sofisty rozlišujeme na mladší a starší skupinu. K té starší patří již zmíněný Prótagoras a Gorgias, a dále se k nim řadí Hippias z Élidy a Prodikos z Kea.⁵⁰

Hippias z Élidy vystupuje v Platónových dialozích *Prótagoras*, *Hippias Větší* a *Hippias Menší*. Vystupuje zde jako všeznalý a domýšlivý sofista, který měří moudrost dle vydělaných peněz. Představuje se jako ten, kdo se „ještě nikdy nesetkal s nikým, kdo by byl nad něho v něčem silnější.“⁵¹ Stejně jako ostatní sofisté ani on není schopen vést se Sókratem dialog, což se ukazuje hned z počátku, kdy nepochopí otázku.⁵²

⁴⁶ Srov. BOHÁČEK, K. *Proč Gorgiás mluví*, s. 18.

⁴⁷ Srov. KŘÍŽ, A. Úvod. In ARISTOTELES. *Rétorika*, s. 9.

⁴⁸ PLATÓN. *Gorgias*, 448a, s. 14.

⁴⁹ Srov. PLATÓN. *Gorgias*.

⁵⁰ Srov. ASMUS, V. F. *Antická filozofie*, s. 99.

⁵¹ PLATÓN. *Hippias Menší*, 364b, s. 58.

⁵² Srov. PLATÓN. *Hippias Větší*.

O Prodikovi z Kea hovoří Sókrates jako o svém příteli.⁵³ Tento sofista však nevystupuje v žádném z Platónových dialogů jako hlavní postava, má tedy méně prostoru a není ani tolik kritizován.

Z učení sofistů mladší generace (4. stol. př. n. l.) se dochovalo jen málo. Zdůrazňovány jsou především jejich etické a sociální ideje. Patří mezi ně Lykofrón, Alkidamas, Antifón a Trasymachos.⁵⁴

K mladší generaci sofistů se řadí i Euthydémos a jeho bratr Dionysodór, kteří vystupují v dialogu *Euthydémos*. Bratři zde působí jako všeznalí drzí odborníci bez úcty k pravdě.⁵⁵

V Platónových dialozích se objevují i další sofisté, např. Kritiás, Pólos, Kalliklés aj.

3 Vliv sofistů

3.1 Sókrates a sofisté

Již ve své době měli sofisté artikulovanou opozici, a to především v postavě Sókrata, jehož metoda dialogu je způsobem, jak odloučit dvě věci, které měli sofisté sklon směřovat: sílu rozumového důvodu a moc mluveného slova.⁵⁶

O Sókratovi a jeho názorech na sofistiku se dovídáme od Xenofóna. V jeho spise *Vzpomínky na Sókrata* je Sókrates kritizován sofistou Antifóntem: „Žiješ tak, že by ani jeden otrok při takovém způsobu života u pána nevydržel, jíš a piješ takové věci, že už nic horšího nemůže být, tvé oblečení nejenže je špatné, ale je stejné v létě o v zimě, chodíš bos a bez spodního prádla. Přesto nebereš žádné peníze, ačkoliv získávat je

⁵³ Srov. PLATÓN, *Hippias Větší*, 282c, s. 16.

⁵⁴ Srov. ASMUS, V. F. *Antická filozofie*, s. 101.

⁵⁵ Srov. PLATÓN, *Euthydémos*.

⁵⁶ Srov. HUSSEY, E. *Presokratci*, s. 145.

*přináší potěšení a mít je činí život nezávislejší a příjemnější. V každém oboru se učitelé snaží dosáhnout toho, aby je žáci napodobovali; jestliže i ty povedeš své posluchače k napodobení sebe samého, věř, že jsi pro ně učitelem neštěstí.*⁵⁷ Sókratův postoj k bohatství byl tedy opačný než postoj sofistů. To, že nebral od svých žáků peníze, pro něj bylo výhodou – nemusel se bavit, s kým nechtěl.

Sókratés byl běžně označován za sofistu (to odporuje tomu, jak Sókrata líčí Platón ve svých dialozích), odlišoval se od nich však tím, že netvrdil, že je schopen učinit lidi chytřejšími nebo jim předat jakýkoliv jiný druh zdatnosti. Byl pouze schopen s nimi rozmlouvat a tím pomoci ke zrodu jakýchkoli dobrých pojmů, které sami mohli plodit. A jak již bylo zmíněno, nebral od svých žáků žádné peníze.⁵⁸ On sám tvrdil, že učí své přátele a to mu činí radost a dělá to z něj dobrého občana. Za zisk pak považuje, že si jsou lidé vzájemně užiteční.⁵⁹

U Sókrata však můžeme najít i některé znaky sofistů, které uvádí ve svém článku Karel Boháček:

- „a) jako myslitel je Sókratés naprosto nepochopitelný bez vztahu ke svým filosofickým současníkům (= sofistům),*
- b) mnohými svými současníky byl Sókratés jako sofista chápán, někdy dokonce jako jejich typický zástupce (Aristofanés),*
- c) přinejmenším v mládí se zabýval přírodovědeckým bádáním a se svým kroužkem studoval filosofii milétského typu,*
- d) formální podoba obžaloby v jeho procesu byla naprosto totožná s formulací žaloby Prótagory,*
- e) důvěrně se znal s Aspasíí, a tudíž měl přístup i k Perikleovi a jeho užšímu kroužku,*
- f) stýkal se s prominentními mladíky, kteří byli již svým původem předurčeni k působení v nejvyšších kruzích, a ovlivňoval je i později, v době jejich aktivní politické kariéry.*

⁵⁷ XENOFÓN. *Vzpomínky na Sókrata*, s. 49-50.

⁵⁸ Srov. HARE, R. M., BARNES, J., CHADWICK H. *Zakladatelé myšlení*, s. 62-63.

⁵⁹ Srov. XENOFÓN. *Vzpomínky na Sókrata*, s. 50-51.

...

g) *Sókratés se ve společnosti sofistů často vyskytoval a (jak jsme viděli v Xenofóntovi) byl s nimi v přátelských vztazích,*

h) *tak jako sofisté bral i Sókratés význačné mladé muže k sobě do učení, nenechával si sice platit, ale jistě z toho vyplývaly jiné výhody. Kromě toho určitá témata byla zřejmě přístupná právě jen okruhu žáků.*⁶⁰

Není tedy snadné nalézt odpověď na otázku, zda byl či nebyl Sókrates sofistou, stejně tak není snadné odlišit jeho a Platónovy názory objevující se v dialozích, kde Sókrates, jako jednající osoba proti sofistům rozpoznává nebezpečí toho, jak sofistika povýšila subjektivnost na místo nadosobní jistoty.

3.2 Platón

Platón byl velkým kritikem sofistů. Sofistice se věnuje v několika svých dialozích, např. *Prótagoras, Gorgias, Sofistés, Hippias Větší, Hippias Menší* atd.

Jan Patočka označuje sofisty za osvícence, především kvůli jejich boji s mýtem. Stejně tak i Platón kritizuje staré životní formy a vidí jejich neudržitelnost. Sofisté jsou podle něj nevyhléditelně povrchní a hledají pouze prostředky, sílu a moc. Nevidí žádný problém, protože jsou vždy již hotovi. Svě vědomosti, majetek, berou všude, kde jej najdou – v dílech fyziologů, v Homérově moudrosti, v básních, které rozebírají a komentují – ale ve skutečnosti jim nikdy nevychází nic původního.

Dialogy, ve kterých se Platón zabývá sofistickou, jsou samy plny dialektické sofistiky. Sókratés ji v Platónově podání přehání, uvádí ad absurdum, dovádí ji do mezí,

⁶⁰BOHÁČEK, K., *Sofistés, homo protagorensis. Filosofický časopis*, s. 415-417.

kde se za mocí slova v sofistickém významu objevuje moc slova v mnohem hlubším smyslu.⁶¹

V pozdním dialogu *Sofistés* vyslovuje definici toho, kdo je to sofista a čím se zabývá:

„Je tu tedy napodobovací činnost projevující se v umění zaplétati se do rozporů, které náleží k záludné části umění pracujícího se zdáním, rodu přeludového, kejklřství v řečech, ne božská, nýbrž lidská část tvoření, oddělená od umění obrazotvorného. Kdo řekne, že skutečný sofista pochází z takového původu krve, vysloví, jak se podobá, čistou pravdu.“⁶²

Tato definice však neobsahuje všechny znaky sofistů, které můžeme nalézt v předchozích dialozích.

Hlavním předmětem Platónovy kritiky se stalo brání peněz za výuku, ale také jejich namyšlenost, drzost, netrpělivost a pocit nadřazenosti nad ostatními. V dialozích jsou neschopni vést se Sókratem dialog – ačkoliv jsou po nich vyžadovány krátké odpovědi, jejich odpovědi bývají rozsáhlé a zdlouhavé. Při obhajobě svých myšlenek se velmi často dovolávali názorů většiny a svá stanoviska dále nezkoumali.

I přes veškerou kritiku se dá říci, že starší sofisté jsou Platónem pojímáni s jistým obdivem a úctou, i když je při tom odhalována jejich filosofická mělkost a menší charakterové vady.⁶³

⁶¹ Srov. PATOČKA, J. *Platón*, s. 121-125.

⁶² PLATÓN. *Sofistés*, 268d, s. 89.

⁶³ Srov. HUSSEY, E. *Presokratiki*, s. 145.

3.3 Aristoteles

Ačkoli se Aristoteles, Platónův žák, se svým učitelem v mnoha názorech rozcházel, i on byl velkým kritikem sofistiky: „*vždyť i sofistika je jakási zdánlivá moudrost, ale není to moudrost skutečná.*“⁶⁴ Vytykal sofistům jejich zdánlivou moudrost, ze které jim plyne peněžitý zisk a sláva.⁶⁵ Aristoteles bere význam sofistiky vážně – je ovlivněn i tím, že se sofisty sdílí velký zájem o rétoriku a problematiku jazyka. Kritizuje především způsob jejich argumentace, který je založen na využívání logických a věcných chyb.⁶⁶ Vyjadřuje se k nim takto: „*Pojednejme tu o sofistickém způsobu vyvracení, tj. o důkazech, které zdánlivě něco vyvracejí, avšak ve skutečnosti to jsou paralogismy, nikoli správné důkazy.*“⁶⁷

Dle Aristotela je pravda objektivní – tedy ne subjektivní, jak soudili sofisté. Tím se tedy musí řídit i rétorika – u soudu má řečník popsat, co se stalo, je-li to spravedlivé či naopak musí rozpoznat soudce.⁶⁸

3.4 Význam sofistiky

Sofisté bezesporu významně přispěli k způsobu myšlení své doby. Jejich největším úspěchem bylo to, že přiměli mladé lidi, aby přemýšleli o problémech, na které podle názorů jejich starších vrstevníků existovaly správné odpovědi.⁶⁹

Hlavní význam sofistiky není v jednotlivých poučkách, ale ve třech výkonech. Poprvé v řecké filozofii byl pohled odvrácen od přírody a zaměřen na člověka. Dále

⁶⁴ ARISTOTELES. *O sofistických důkazech*, 171b, s. 42.

⁶⁵ Srov. ARISTOTELES. *O sofistických důkazech*.

⁶⁶ BERKA, K. Aristotelova kritika eristiky. In ARISTOTELES. *O sofistických důkazech*, s. 5-6.

⁶⁷ ARISTOTELES. *O sofistických důkazech*, 164a20, s. 23.

⁶⁸ Srov. KŘÍŽ, A. Úvod. In ARISTOTELES. *Rétorika*, s. 15-16.

⁶⁹ Srov. HARE, R. M., BARNES, J., CHADWICK H. *Zakladatelé myšlení*, s. 63.

učinili předmětem přemýšlení myšlení samo a začali s kritikou jeho podmínek, možností a hranic. A nakonec podrobili etická měřítká výlučně rozumovému zkoumání a tím otevřeli možnost začlenit ji do filosofického systému. Mimo to také významně přispěla k vývoji lingvistiky a gramatiky.⁷⁰

Sofisté však nebyli v první řadě myslitelé a hledači pravdy, ale především působili jako vychovatelé lidí – *paideuontes anthropoi*, jak sám Prótagoras označil své řemeslo. Lze je pokládat za první profesory vyššího vzdělávání – způsobili převrat v oblasti řecké výchovy a vzdělávání a připravili půdu pro vznik pedagogické teorie.⁷¹ Podle W. Jaegera jsou sofisté stejně významní jako Sókratés nebo Platón. Je možné říci, že bez nich by Sókratés nebo Platón nemohli existovat. Není však ještě možno hovořit o pedagogické teorii, která byla sofistům vlastní.⁷²

Tím, že dali Řecku celkově vyšší vzdělání, si získali mnoho velkých zásluh. Nicméně se na ně vztahuje výtky, která se vzdělání vůbec netýká. Byli-li totiž mistři v myšlení a dle Hegela usilovali o to, „*aby cestou představ a příkladů probudili smysl pro všechno, co se lidem jeví správným díky zkušenostem, smýšlení atd.*“⁷³ Přecházeli tak od zvláštního k obecnému, tím však vzdělání nutně překračovalo naivní víru v platné mravy a v platné náboženství.⁷⁴

Ačkoli se sofisté pokoušejí svým vzdělávacím programem splnit požadavky vzniklé z tehdejší krize, sami tuto krizi ještě vyostřují. Místo toho, aby pracovali na demokracii, rozvratnou kritikou náboženství sekularizují společenský život a racionalistickou kritikou a sklonem ke skepticizmu a relativismu podřívají tradiční hodnoty.⁷⁵

Pokus o záchranu sofistické cti probíhal v 19. století; v ceně stoupali od dob Hegelových, protože přemrštěný intelektualismus minulého století nedovoloval

⁷⁰ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*, s. 110.

⁷¹ Srov. KUDLÁČOVÁ, B. *Dějiny pedagogického myšlení I.*, s. 204-205.

⁷² JAEGER, W. *Paideia: The ideals of Greek Culture*. In KUDLÁČOVÁ, B. *Dějiny pedagogického myšlení I.*, s. 204.

⁷³ HEGEL, G. W. F. *Dějiny filozofie I.*, s. 16.

⁷⁴ Srov. HEGEL, G. W. F. *Dějiny filozofie I.*, s. 16-17.

⁷⁵ Srov. REBLE, A. *Dějiny pedagogiky*, s. 21-22.

oceňovat osobní charakter filosofů. Pragmatictí filosofové se pak na počátku dvacátého století dokonce dovolávali sofistů jako autorit.⁷⁶

⁷⁶ Srov. RÁDL, E. *Dějiny filosofie I.*, s. 132.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zabývala výchovou a vzděláváním ve starověku. Zaměřila jsem se na myslitele, kteří stáli na samém počátku, sofisty.

Hlavním cílem bylo popsat, jak a proč sofisté vznikli, jak probíhala jejich výuka a jaký byl jejich vliv na další osobnosti pedagogiky.

Historickým souvislostem vzniku sofistů je věnována první část práce, kde popisují všeobecnou situaci v Řecku i události, které ovlivnili jejich práci. Je zde vysvětleno, jak název „sofista“ vznikl a co slovo označovalo před tím. Pozornost je věnována i všeobecným myšlenkám sofistů. Je zde zřejmé, že sofisté dokázali využít příznivé doby pro svůj vlastní prospěch. Pochopili, že vzdělání je důležité a je možno s ním obchodovat. Jejich přehnané sebevědomí se však stalo terčem kritiky ostatních myslitelů.

Cílem druhé části bylo popsat metody sofistů ve výuce a vzdělávání. Zdrojem informací byly nejen Platónovy dialogy, ale i sekundární literatura zabývající se především dějinami pedagogiky a filozofie. Zabývám se zde nejen obecnými metodami sofistů a obsahu jejich výuky, ale i jednotlivými osobnostmi. Zaměřila jsem se na nejdůležitější postavy – Prótagoru a Gorgiu. Ostatním sofistům se věnuji jen krátce. Samostatnou kapitolu jsem věnovala rétorice – umění, kterému sofisté přikládali obrovský význam, a které bylo základem jejich výuky.

Poslední, třetí část je věnována vlivu sofistů na ostatní myslitele oné doby. Konkrétně je popsán postoj Sókrata a je zde nastíněna otázka, zda byl, či nebyl sofistou. Dále je v této části popsán postoj Platóna a Aristotela, kteří měli velký vliv na to, jak jsou sofisté chápáni do dnes. V samostatné podkapitole shrnuji celkový přínos sofistů.

Při psaní této části jsem narazila na nedostatek literatury věnující se tomuto problému. O postoji Sókrata k sofistům se dozvídáme jen z Platónových dialogů, není tedy vždy jasné, jedná-li se opravdu o Sókratovy názory, nebo jestli jeho postava pouze slouží Platónovi k vyjádření sama sebe. Svou činností ovlivnili především svou dobu a své současníky. Další vývoj pedagogiky je ovlivněn spíše Platónem a Aristotelem. Celkově se dá říci, že literatury zabývající se tímto tématem jsem mnoho nesehnala.

Čerpala jsem především ze sekundární literatury věnující se dějinám pedagogiky či filozofie.

Konkrétní závěry mé práce tedy jsou:

- pozitivní vliv sofistů:
 - podařilo se jim zvýšit úroveň vzdělanosti athénských občanů
 - položili základ pro vzdělávání v následujících obdobích
 - svými názory ovlivnili dílo velkých filozofů, jako je Sókrates, Platón či Aristoteles
 - přispěli k rozvoji lingvistiky a gramatiky
 - odvrátili pozornost od přírody k člověku
- negativní vliv sofistů:
 - přizpůsobovali moudrost potřebám svých žáků
 - jimi poskytované vzdělání bylo povrchní
 - svou činností přispívali k sekularizaci společnosti a k rozvratu demokracie.

Pro mě osobně bylo velkým přínosem studování materiálů, které mne obohatilo nejen v oblasti týkající se sofistů, ale i o nové poznatky o osobnosti Sókrata, Platóna a Aristotela. Přestože nejsou sofisté moc často zmiňováni, dozajista zanechali důležitý odkaz.

Seznam použitých zdrojů

ASMUS, V. F. *Antická filozofie*. Praha: Svoboda, 1986. ISBN neuvedeno.

ARISTOTELES. *O sofistických důkazech*. Praha: Academia, 1978. ISBN neuvedeno.

ARISTOTELES. *Rétorika*. Praha: Rezek, 2010. ISBN 978-80-86027-32-6.

BOHÁČEK, K. *Proč Gorgias mluví: úvod do řeckého nebytí*. Praha: Filosofia, 2004. ISBN 80-7007-202-4.

BOHÁČEK, K. Sofisté, homo protagorensis. *Filosofický časopis*, 2006, roč. 54, č. 3, s. 411-434.

DE CRESCENZO, L. *Příběhy starší řecké filozofie: Pythagoras, Herakleitos a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-132-1.

GRAESER, A. *Řecká filozofie klasického období: sofisté, sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-7298-019-X.

HARE, R. M.; BARNES, J.; CHADWICK, H. *Zakladatelé myšlení*. Praha: Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0363-3.

HEGEL, G. W. F. *Dějiny filozofie I*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961. ISBN neuvedeno.

HUSSEY, E. *Presokratici*. Praha: Petr Rezek, 1997. ISBN 80-86027-07-7.

KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo: o smyslu života v zrcadle dějin; kapitoly z dějin morální filosofie*. Praha: Ježek, 1993. ISBN 80-901625-3-3.

KUDLÁČOVÁ, B. *Dejiny pedagogického myslela I.; počiatky vedomej výchovy a pedagogické teórie*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnavensis, 2009. ISBN 978-80-8082-303-0.

PAPROTNY, T. *Stručné dějiny antické filozofie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178900-3.

PATOČKA, J. *Platón: Přednášky z antické filozofie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN: 80-04-25609-0.

PLATÓN. *Euthydemos; Menón*. 3. vyd. Praha: Oikoymenh, 1994. ISBN 80-85241-83-8.

PLATÓN. *Gorgias*. 4. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-7298-005-X.

PLATÓN. *Hippias Větší, Hippias Menší, Ión, Menexenos*. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-03-8.

PLATÓN. *Prótagoras*. 3. opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 1994. ISBN 80-85241-67-6.

PLATÓN. *Sofisté*. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 1995. ISBN neuvedeno.

RÁDL, E. *Dějiny filosofie I.: Starověk a středověk*. Praha: Votobia, 1998. ISBN 80-7220-063-1.

REBLE, A. *Dejiny pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1995. ISBN 80-08-0201-3.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*. 2. rozš. vyd. Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-058-3.

ŠTVERÁK, V. *Stručné dějiny pedagogiky*. 2. dopl. vyd. Praha: SPN, 1988. ISBN neuvedeno.

XENOFÓN. *Vzpomínky na Sókrata*. Praha: Svoboda, 1972. ISBN neuvedeno.

ABSTRAKT

MATERNOVÁ, K. *Sofisté a jejich styl výuky a vzdělávání*. České Budějovice, 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce PhDr. Zuzana Svobodová, Ph.D.

Klíčová slova: sofisté, výchova a vzdělávání ve starověku, Prótagoras, Gorgias, Platónovy dialogy, rétorika

Práce se zabývá stylem výuky a vzdělávání sofistů ve starověkém Řecku. Je rozdělena do tří částí – první část se zabývá historickými souvislostmi vzniku sofistů a jejich základními myšlenkami.

Druhá část je věnována způsobu jejich výuky a také jednotlivým osobnostem – především Prótagorovi a Gorgiovi. Tato část obsahuje i kapitolu o rétorice a jejím významu pro sofisty.

Třetí část popisuje vliv sofistů na důležité osobnosti starověkého Řecka – Sókrata, Platóna a Aristotela, ale je zde zmíněn i jejich vliv do budoucna.

Cílem práce je popsat metody sofistů ve výuce, jejich význam a vliv na další vývoj pedagogiky.

ABSTRACT

Sophists and their way of education

Key words: sophists, education in antiquity, Protgoras, Gorgias, the dialogues of Plato, rhetoric

The work deals with the education of sophists in ancient Greece. It is divided into three parts – the first one deals with the historical context of creation of sophists and it describes their basic ideas.

The second part is dedicated to the way of sophistic education and also to the most important sophistic personalities – Protagoras and Gorgias. In this part, there is a chapter about rhetoric and its importance for sophists.

The last part describes the influence of sophists on important people of ancient Greece – Socrates, Plato and Aristotle. Also their influence in the future is mentioned.

The purpose of the work is to describe sophistic methods of education, their meaning and influence.